

УДК: 316.77-057.87:81+378.091.2

orcid.org/0000-0003-4633-2900

doi.org/10.5281/zenodo.1184511

О.В. Ябурова

ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний
університет”, м. Слов’янськ

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Розроблені нами соціально-психологічні умови підвищення ефективності соціально-психологічного забезпечення міжкультурної комунікації майбутніх вчителів початкової школи мають позитивний ефект впровадження, який було верифіковано згідно визначених у ході експерименту критеріїв і показників. Успішність здійсненого експерименту підтверджується позитивною динамікою формування у майбутніх вчителів початкової школи мотиваційно-ціннісного, когнітивного та комунікативного компонентів міжкультурної комунікації із іноземними студентами та підвищенням результативності цього процесу в цілому.

Ключові слова: соціально-психологічне забезпечення, студент, майбутній вчитель початкової школи, культура, комунікація, компонент, критерій, рівень, показник.

Е.В. Ябурова

СТРУКТУРА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Разработанные нами социально-психологические условия повышения эффективности социально-психологического обеспечения межкультурной коммуникации будущих учителей начальной школы имеют позитивный эффект внедрения, который был верифицирован согласно выделенных в ходе эксперимента критериев и показателей. Успешность осуществленного эксперимента подтверждается позитивной динамикой формирования у будущих учителей начальной школы мотивационно-ценностного, когнитивного и коммуникативного компонентов межкультурной коммуникации с иностранными студентами и повышением результативности этого процесса в целом.

Ключевые слова: социально-психологическое обеспечение, студент, будущий учитель начальной школы, культура, коммуникация, компонент, критерий, уровень, показатель.

O.V. Yaburova

**THE STRUCTURE OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF
INTERCULTURAL COMMUNICATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL
TEACHERS**

The article presents developed social and psychological conditions of the efficiency of social and psychological support of intercultural communication of future primary school teachers which have a positive effect of implementation verified criteria and indicators determined by the experiment. The success of the carried out experiment is confirmed by the positive dynamics of formation of valuable, motivational, cognitive and communicative components of intercultural communication with foreign students and the increase of the process efficiency, in general.

Keywords: social and psychological support, student, future teacher, culture, communication, component, criteria, level, indicator.

Постановка проблеми. Поширення міжнародних контактів і вивчення іноземних мов зумовлюють інтерес до міжкультурної комунікації як наукової і практичної галузі, що нині переживає динамічний розвиток у всьому світі. Водночас постає потреба у визначенні сутності міжкультурної комунікації, формулюванні її базових принципів, аспектів вивчення. Попри існуючі дослідження, здійснені в галузі розв'язання проблеми міжкультурної комунікації студентства, особливо стосовно майбутніх педагогів, у тому числі майбутніх вчителів початкових класів, теоретична та практична бази умов її соціально-психологічного забезпечення недостатньо розроблені й потребують більш докладного вивчення та систематизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначає переважна більшість закордонних дослідників, міжкультурна комунікація як наукова дефініція та навчальна дисципліна починає фігурувати всередині ХХ століття. Пізніше Є. Холл та Д. Трагер розвивають у власних роботах ідеї міжкультурної комунікації як особливої галузі людських стосунків, де безпосередньо реалізується тісний зв'язок між культурою та комунікацією [4, с. 7-10].

Кажучи про міжкультурну комунікацію, завжди протиставляють різноспрямовані культурні утворення її учасників, так, у якості ознаки міжкультурної комунікації Р. Портер зазначає зокрема наступне: «...міжкультурна комунікація має місце лише тоді, коли виробник певного повідомлення – представник однієї культури, а отримувач повідомлення – іншої» [5, с. 15].

А. Козак, яка розглядає явище міжкультурної комунікації як важливу сферу впливу сучасної педагогічної науки, а готовність до міжкультурної комунікації в контексті фахової підготовки фахівців як складну, інтегративну, особистісно професійну якість людини, для якої характерна спря-

мованість на міжкультурну комунікацію, високий рівень знань у сфері міжнародних відносин, позитивне емоційно-цілісне ставлення до особливостей різних культур, уміння взаємодіяти з представниками даних культур на різних рівнях [2].

К. Іванова у своїй дисертації, яка стосується соціологічних аспектів міжкультурної комунікації в українському вузі розглядає міжкультурну комунікацію як «спосіб суб'єкт-суб'єктних стосунків», звертаючи передусім увагу на особливості соціальної ідентифікації молоді, трансляцію нею культурно-утворюючих норм, цінностей, установок і орієнтацій, своєрідність маргінальних станів представників інонаціональної культури [1].

Метою нашої роботи є емпіричне дослідження оптимальної структури соціально-психологічного забезпечення міжкультурної комунікації майбутніх вчителів початкової школи. Реалізація мети дослідження вимагає розв'язання наступних завдань дослідження: 1) опис структури соціально-психологічного забезпечення міжкультурної комунікації українського та іноземного студентства та її основних компонент; 2) емпірична перевірка ефективності запропонованої та раніше описаної стратегії соціально-психологічного забезпечення міжкультурної комунікації студентів [3] на виборці майбутніх вчителів початкової школи.

З огляду на складність і багатогранність проблеми дослідження для з'ясування результатів експерименту нами було обрано широкий спектр методів дослідження, а саме: констатувальний та формувальний експеримент, психологічне спостереження, бесіда, анкетування, опитування, тестування, вивчення й аналіз документації (плани навчально-виховної роботи, акти матеріально-технічного забезпечення) та інше. Експериментом було охоплено 370 респондентів (з них 170 – іноземці, 200 – громадяни України, студенти факультету початкової освіти ДВНЗ «ДДПУ»), які, у свою чергу, в процесі дослідження були поділені на дві вибірки. Контрольна група (КГ) становила 185 осіб (85 – іноземці, 100 – громадяни України, студенти факультету початкової освіти ДВНЗ «ДДПУ») була представлена нами в якості контрольної групи респондентів. Експериментальна група (ЕГ) становила 185 осіб відповідно (85 – іноземці, 100 – громадяни України, 100 – громадяни України, студенти факультету початкової освіти ДВНЗ «ДДПУ») була представлена нами в якості експериментальної групи респондентів. Студенти контрольної групи навчалися у звичайному режимі організації навчально-виховного процесу ВНЗ, а до студентів експериментальної групи застосовувалися раніше виявлені та обґрунтовані нами соціально-психологічні умови соціально-психологічного забезпечення міжкультурної комунікації українського та іноземного студентства, які ми намагалися адаптувати конкретно для майбутніх вчителів початкової школи [3, с. 58-60].

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вимірювання ефективності умов соціально-психологічного забезпечення міжкультурної комунікації українських і іноземних студентів нами виокремлено такі найбільш інформативні структурні компоненти: мотиваційно-ціннісний компонент (визначає сукупність мотивацій до участі в міжкультурній комунікації); когнітивний компонент (відображає інтелектуальний рівень знань, умінь і навичок, необхідних студенту для участі в міжкультурній комунікації); комунікативний (характеризує рівень спілкування іноземних і українських студентів у процесі міжкультурної комунікації).

Рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерію з'ясувався у відповідності до сформованості в респондентів його показників, а саме: вираженість соціокультурної ідентифікації студентів; наявність емоційно-позитивного ставлення до різних світових культур і традицій; впевненість у власних можливостях щодо налагодження ефективного процесу міжкультурної комунікації; розвиток поведінкової культури студентів; переконаність студентів у необхідності міжкультурної комунікації.

Нами було розроблено опитувальник «Оцінювання усвідомлення необхідності міжкультурної комунікації іноземним і українським студентам». Респонденти повинні були проранжувати запропоновані їм тези від 1 до 10 (згідно з принципом від найменш значущих до найбільш). Зауважимо, що тези опитувальника були спрямованими на виявлення ставлення індивіда до міжкультурної комунікації, розуміння її значення для розкриття креативної спрямованості індивіда, розвитку позитивних якостей особистості, підвищення соціальної значущості особистості й ін.

У порівнянні з даними, отриманими в процесі констатувального експерименту, дані формульованого експерименту якісно відрізняються, а саме: у респондентів ЕГ набрали ваги мотиви використання міжкультурної комунікації для індивідуального (особистісного) розвитку, що свідчить про достатній рівень переконаності у важливості міжкультурної комунікації, а також достатній рівень індивідуального розвитку, наявності комунікативних умінь і навичок, необхідних як для становлення особистості фахівця, так і його майбутнього професійного зростання.

Як засвідчують отримані дані, якісно змінився рівень самооцінки респондентів ЕГ (у порівнянні з констатувальним експериментом), студенти виявили не лише впевненість у власних можливостях щодо налагодження ефективного процесу міжкультурної комунікації, а й досить високий рівень розвитку поведінкової культури. У респондентів КГ значних змін не відбулося. Так, респонденти ЕГ виявляли не лише зацікавленість міжкультурною комунікацією, а й розуміння її реального значення для становлення індивіда як у професійній, так і в особистісній сферах. Стало очевидним, що респонденти почали відчувати впевненість під час спілкування,

збільшився ступінь їхньої переконаності у власних можливостях. З огляду на означене можна стверджувати, що в лінгвопрофесійному середовищі міжкультурної комунікації створився сприятливий соціально-психологічний клімат.

Для більшої достовірності отриманих даних щодо сформованості мотиваційно-ціннісного критерію в респондентів КГ і ЕГ ми використали діагностичну методику «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), яка покликана перевірити рівень ставлень індивіда до навколишнього світу, до інших людей, до самого себе, виявити світоглядну позицію та ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої компетенції. У процесі аналізу отриманих результатів стало очевидним, що поряд із матеріальними цінностями (матеріально забезпечене життя, цікава робота, суспільне визнання, розваги, свобода, незалежність, високі зарплати тощо) для респондентів ЕГ набрали ваги такі цінності, як: мудрість, щастя інших, освіченість, широта поглядів, дисциплінованість, наявність хороших і вірних друзів та ін. Це свідчить про гармонійність розвитку особистості, а також баланс між соціально-диференціюючими та культурно-інтегративними процесами життєдіяльності. Результати ж КГ істотно не відрізнялися від констатувального експерименту.

Ми можемо з упевненістю говорити про позитивну динаміку отриманих результатів. Згідно з отриманими даними в ЕГ значно збільшився достатній рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерію. Так, він становить 59%, що на 22,9% більше, ніж було зафіксовано на етапі констатувального експерименту. В ЕГ збільшилися також відсотки й високого рівня сформованості мотиваційно-ціннісного критерію, вони становлять 19,6%. Особливо значущим для нас було зменшення кількості респондентів з елементарним рівнем. У відсотковому значенні різниця між формувальним і констатувальним експериментами становить 29,5%. Зазначимо, в КГ не відбулося значних змін у порівнянні з констатувальним експериментом, а саме: високий рівень збільшився на 3,13%, достатній рівень збільшився на 5,16%, елементарний рівень зменшився на 8,3%.

Як і під час констатувального експерименту сформованість когнітивного критерію в студентів як КГ, так і ЕГ перевірялися з допомогою таких показників: готовність студентів використовувати іноземну мову як засіб міжкультурного спілкування; розуміння власної соціальної та культурної ідентичності шляхом зіставлення й усвідомлення культури носіїв мови, що вивчається та власної національної культури; застосування студентами глибоких знань, умінь і навичок, що активізують їхню навчальну діяльність, адаптують їх до європейських стандартів і створюють умови для входження до сучасного світового соціуму; вміння творчо моделювати різні форми роботи в процесі між культурної комунікації.

Метод психолого-педагогічного спостереження ми використали з метою виявлення в респондентів КГ и ЕГ уміння творчо моделювати різні форми роботи в процесі міжкультурної комунікації. Також цей метод діагностування дав можливість з'ясувати ступінь залученості студентів у процес виконання проєктів, ділових ігор, написання творчих робіт, участі у творчих вечорах та ін. формах роботи. Отримані під час діагностики результати дають можливість констатувати, що відбулися позитивні зміни в ставленні студентів ЕГ до себе та оточуючих, значно зменшилася кількість їхніх страхів, респонденти стали більш впевненими в процесі міжкультурної комунікації. Як доказ зазначеного, наведемо отримані результати у відсотковому значенні: 30% респондентів ЕГ констатували відсутність друзів у своєму житті, що на 22% менше, ніж було зафіксовано під час констатувального експерименту. Тобто, майже половина з респондентів ЕГ, які зовсім не мали у своєму житті людини, яку могли б вважати справжнім другом, знайшли її в процесі міжкультурної комунікації.

Не менш значущими для нашого дослідження стали результати отримані за шкалами ставлення до іноземної мови та культури і ставлення до власної національної культури. В відсотковому значенні в респондентів ЕГ вони в середньому змінилися в позитивний бік на 17%. Це пояснюється як набуттям досвіду міжкультурного спілкування (респонденти, які його не мали), так наявністю достатнього рівня спілкування в лінгвопрофесійному середовищі.

Рівень сформованості когнітивного критерію в ЕГ вибірці можна оцінити як переважно достатній (ЕГ – 50,88%). Також в ЕГ збільшилася кількість респондентів, у яких когнітивний критерій сформовано на високому рівні. У відсотковому значенні цей показник у респондентів ЕГ становить 20,35%. Зауважимо, що в ЕГ зменшилася кількість респондентів, які мали елементарний рівень. На етапі формувального експерименту в ЕГ було зафіксовано 28,77%. Підкреслимо, що дані, отримані на етапі формувального експерименту під час діагностування респондентів КГ, майже не відрізнялися від даних, отриманих у цій вибірці під час констатувального етапу експерименту.

Що стосується наступного, когнітивного критерію, то цінним для нашого дослідження були результати використання методики І. Юсупова «Визначення здатності до емпатії». У ході експерименту було з'ясовано, що, як порівняти з констатувальним етапом експерименту, в ЕГ зменшилась кількість респондентів з відхиленнями в рівні вираженості емпатії, що шкодить оптимальному процесу міжкультурної комунікації. Для візуалізації якісних змін в отриманих результатах ЕГ зазначемо їхнє відсоткове значення, а саме: дуже високий рівень емпатійності виявили 17% респондентів ЕГ (констатувальний експеримент) – 12% відповідно (формува-

льний експеримент); високий рівень емпатії виявили 13% респондентів ЕГ (констатувальний експеримент) і 20% респондентів відповідно (формувальний експеримент); нормальний рівень емпатії виявили 15% респондентів ЕГ (констатувальний експеримент) і 40% відповідно (формувальний експеримент); низький рівень емпатійності виявили 35% респондентів ЕГ (констатувальний експеримент) й 15% респондентів відповідно (формувальний експеримент); дуже низький рівень емпатії виявили 20% респондентів ЕГ (констатувальний експеримент) й 13% респондентів відповідно (формувальний експеримент).

Отже, на позитивну увагу заслуговують такі зміни в респондентів ЕГ: значно збільшився відсоток опитуваних, які виявляли чутливість до проблем оточуючих, великодушність, щире зацікавлення співрозмовником, емоційну чуйність, уважність, комунікабельність. Ця категорія студентів під час комунікації здатна контролювати власні емоційні прояви, достатньо легко встановлює контакти з людьми різного віку і статі. Отже, у респондентів ЕГ розвинувся рівень емпатії, водночас в респондентів КГ емпатійні тенденції не розвинулись.

Не менш важливим для нашого наукового пошуку було діагностування рівня емоційної стабільності респондентів як КГ, так і ЕГ. З цією метою ми використали тест Айзенка для виявлення рівня емоційної стабільності. Отримані результати свідчать про позитивну динаміку в респондентів ЕГ, при цьому істотних змін у респондентів КГ не відбулося. Систематичний і комплексний психологічний супровід учасників міжкультурної комунікації став запорукою гармонійного розвитку інтелектуальних, емоційно-вольових і особистісно-професійних якостей, а також уможливив успішне виконання соціальних функцій. 54% респондентів ЕГ на рівні формувального експерименту продуктивно використовували власний творчий потенціал, володіли достатнім рівнем професійної компетентності.

Так, позитивна динаміка змін у формуванні комунікативного критерію в респондентів ЕГ можна прослідкувати таким чином: різниця між відсотковим значенням на констатувальному і формувальному експериментах у респондентів ЕГ, що мали низький рівень сформованості комунікативного критерію, становила 18,32%, відсоткові показники й достатнього рівня змінилися в позитивний бік (збільшився на 7,65%), зміни в позитивний бік ми спостерігали й на високому рівні (збільшився на 10,67%).

Означені позитивні зміни стали свідченням ефективного функціонування соціально-педагогічного забезпечення процесу міжкультурної комунікації студентів. Здійснена діагностика ефективності соціально-педагогічного забезпечення міжкультурної комунікації українських і іно-

земних студентів на етапі формувального експерименту свідчить про позитивну динаміку змін у респондентів ЕГ порівняно з КГ.

Висновки. Отже, з проведеної нами роботи можна зробити такі висновки: 1) емпіричним шляхом встановлено, що оптимальна структура міжкультурної комунікації майбутніх вчителів початкової школи представлена мотиваційно-ціннісним, когнітивним та комунікативним компонентами; 2) розроблені та впроваджені нами раніше соціально-психологічні умови підвищення ефективності соціально-психологічного забезпечення міжкультурної комунікації українських та іноземних студентів на виборці майбутніх вчителів початкової школи мають позитивний ефект впровадження, який був перевірений згідно з визначеними у ході експерименту критеріями і показниками; 3) успішність здійсненого експерименту підтверджується позитивною динамікою щодо формування в майбутніх вчителів початкової школи мотиваційно-ціннісного, когнітивного та комунікативного компонентів міжкультурної комунікації з іноземним студентами та підвищенням результативності й поліпшенням соціально-психологічного клімату даного процесу в цілому. Перспективним надалі лишається питання поширення наявного досвіду соціально-психологічного забезпечення міжкультурної комунікації на майбутніх фахівців інших профілів та вже функціонуючих фахівців сфери міжнародної та міжкультурної взаємодії (економістів, юристів, менеджерів, культурологів, соціологів та психологів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Іванова К. Соціологічні аспекти міжкультурної комунікації в українському вузі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: 22.00.06 «Соціологія культури, науки та освіти». Харків, 2002. 17 с.
- 2.Козак А. Формування готовності майбутніх фахівців у сфері міжнародних відносин до міжкультурної комунікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Луцьк, 2011. 20 с.
- 3.Ябурова О. Соціально-педагогічне забезпечення міжкультурної комунікації українських та іноземних студентів: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Слов'янськ, 2015. 228 с.
- 4.Hall E., Trager D. Culture as Communication. New York, 1946. 305 p.
- 5.Porter R., eds. Intercultural communication: A 5-th edition. Belmont: Wadsworth Publishing Company, 1988. 340 p.

Надійшла до редколегії 21.11.2017 р.